

Anyaukwu na Ntaramaahụhụ So Ya Dịka Ọ Dị N'Omenaala Igbo: Nrụtụaka N'Ejije Igbo Abụọ

I.L. Akpu (Ph.D),

Ngalaba Lingwistiks Na Asụsụ Ala Naijiria,
Alvan Ikoku Federal Koleeji Keedukeshon,
Owere, Imo Steeti.

ifeomafabulous@gmail.com

A.O. Medolu (Ph.D)

Ngalaba Lingwistiks, Igbo Na Asụsụ Naijiria Ndi Ọzọ
Mahadum Naijiria, Nsukka
agatha.medolu@unn.edu.ng.

&

C. Ugwuona (Ph.D)

Ngalaba Lingwistiks, Igbo Na Asụsụ Naijiria Ndi Ọzọ
Mahadum Naijiria, Nsukka
crescentia.ugwuona@unn.edu.ng

Ụmịedemede

Ndi Igbo bu agburu nwere omenaala e ji mara ha nke ha kwenyesiri ike na ya. Ọ bukwere ụzọ ha si eme ihe ọ bụla ha nwere na ndụ. Nke a metụtakwara ma asụsụ, agumagụ ha nakwa ihe ndi ọzọ. Nkwenye n'omenaala ndi Igbo bu n'ibi ezi ndu kacha mma n'ihe ọ bụla mmadu na-eme. Ha kwenyekwara na onye ọ bụla biri ajoye ndu ma ọ bu na-eme omume ndi mmadu na-agbaruru ihu ga-anatariri ntaramaahụhụ diji ya. Otu n'ime ihe ndi ahụ ọhannaeze na-agbaruru ihu bu anyaukwu. N'ihia nke a, nchọcha a gbadoro ukwu n'isiokwu bu anyaukwu ma werekwa ngalaba agumagụ bu ejije nke gunyere **Ihe Onye Metere** nke Okedidi Nkechinyere dere, na **Onye Ụlọ Egbughi Onye** nke Obidiebube Joyce dere dika ihe nwere anya. Nke a bu iji mee ka a mata na agumagụ bu enyo nheruwa. Usoro a gbasoro bu nke nkwasị. Nsogbu nchọcha a bu na otutu ndi mmadu anaghi eche maka ọghom ma ọ bu ntaramaahụhụ ga-abia n'ikpeazu n'ihia agwa ojoo ha. Ndi nchọcha gbara mbọ ichoputa ihe ndi na-ebute anyaukwu nakwa agwa ndi mejuputara ya. E gosiputakwara ụzọ ndi odee ejije ndi a, a hoooro si ziputa anyaukwu, ntaramaahụhụ e nyere onye anyaukwu. Ndi nchọcha nyekwara ntuziaka iji gbaziere ọhannaeze olu n'uzo obibi ndu ha. Nchoputa anyi gosiri na ihe ndi na-ebute anayukwu gunyere; oke ochicho, mkporomaasi, ufuanya, ajoye, okwu asi nakwa aka azu. N'ikpeazu, nchọcha a ga-enyekwa aka n'ikwalite asụsụ Igbo ma sitekwa n'uzo di otu a, bawanye agumagụ na omenaala Igbo.

Mmalite

Ọgbalu (1981) kwara omenaala dika ihe anyi na-eme, otu anyi si adi ndu, ihe anyi na-eri na ihe anyi na-etinye n'ahu na otu anyi si eji ejiji. Ihe e ji mara anyi dika mba, omume na agwa anyi na-akpa. Omenaala putara ka ndi si ebi ndu ha. Ọ bu nke a mere na ọ di nnukwu mkpa na ndi ọ bụla ga na-ehekwa omenaala ha. Agburu enweghi omenaala anwuola. Omenaala ndi metutakwara asusu ha, agumagụ ha, nkwenye di iche iche ha nwere, dgz. Ndi ọ bụla na-azulite umu ha n'uzo ha si ebi ndu ha, nke a putara na omenaala anaghi anwu anwu kama ọ na-etowanye. Agumagụ dika otu n'ime omenaala ndi Igbo bu echiche miri emi nke mmadu chere gbasara isiokwu ọ bụla nke e jiri asusu nka kwaputa. Ọ bu ihe niile e dere ede ma ọ bu ihe niile a kororo n'onu n'ime

otu obodo ma ọ bụ otu oge. Agụmagu na-enyekwa amamiihe, mkpalite mmuo, obi uto, obi ojo nakwa afọ ojuju. E si n'agumagu agba n'anwu agwa di iche iche umu mmadu na-akpa, ọ kachasi n'oge ugbo a. Ndi Igbo nwere nnukwu nkwenye na ihe ọ bula mmadu mere n'ụwa a, nwere ugwo oru so ya. Ọ bụ ya mere na ha na-agbali ibizi ndu ha. Nke a ka ndi odee na-esi n'agumagu ha egosiputara anyi n'oge ugbo a. Agumagu buzi onye nkuzi nakwa ihe nlere anya nye ndi Igbo n'ihe gbasara obibi ndu ha. Nke a putara na ọ na-eleba anya n'ihe na-eme na ndu. Ọ bụ na ya ka ndi odee digasi iche iche si eziputa ihe na-eme n'ụwa. Ọ bukwu enyo nhuruuwa kpom kwem maka na ihe na-eme na gburugburu anyi ka ha na-edede maka ya.

Nwadike (1992) kowara agumagu dika oru nka nke sitere n'echiche puta ma buru nke e si na ya egosiputa ma na-ahu ndu. Agumagu metutara ma ihe mere n'oge gara aga nakwa ihe na-eme n'oge ugbo a. E si na ya akwalite mmekorita mmadu na ibe ya. Culler (1961) n'echiche ya gosiputara uru agumagu bara ọ kachasi n'obodo ya. Ọ gara n'ihu kwuo na agumagu bu edemede puru iche nke na-emepe anya obodo ma na-agbanwekwa omume ndi bi n'obodo, ma ogbenye ma ogaranya. Nke a gosiri odee dika onye na-edede ihe gbasara ndu. O jikwa ederede ya egosiputa akparamaagwa umu mmadu ndi bi n'ụwa ma nke di mma ma nke di njo. Otutu ndi odee di iche iche esitekwa n'agumagu ederede ha gosiputa otutu ihe oha obodo na-agbaruru ihu. Ha jikwa agumagu ha gbaa ochichi ojo a na-ahuta n'obodo n'anwu dika ochichi nchigbu, akparamaagwa ojo, mmegbu na anyaukwu n'udi di iche iche. Mbọ ha na-agba bu ka e si n'oru nka ha wee kwalite udo, idinotu, nchekwa, nkwasị ike na oganihu obodo. Ozọ, dika anyi maara na n'oge gboo, otutu umu nwoke n'ala Igbo na-ahu otutu nwaanyi ka ha muta otutu nwa ga-enyere ha aka n'oru ugbo ha. N'ihia na ndi Igbo bu ndi kwenyere n'igba mbọ, idi ike nakwa mmadu inwe afọ ojuju n'ihe o nwere.

Ọ bụ nke a mere na n'oge ugbo a, ndi odee di iche iche na-esi n'ederede ha na-akuziri ma na-agbazikwara umu mmadu uzọ kacha mma mmadu ga-esi bie ndu iji gbaara ihe ojo oso. Nchocha a n'uzo puru iche na-eleba anya n'akparamaagwa ojo a bu anyaukwu na ntaramaahuhu so ya site n'irutu aka na ngalaba agumagu nke bu ejije ederede Igbo. Ọ ga-egosiputa ka ndi odee abuo ndi a, a horo siri ziputa anyaukwu n'ime akwukwo ejije ha. Ha bu **ihe Onye Metere** nke Okediadi (2002) dere, na **Onye Ulo Egbughi Onye** nke Obidiebube (2012) dere. N'ejije ndi a, a ga-eleba anya ma weputa ebe odee ndi a webatagasiri anyaukwu n'ime akwukwo ha, ihe di iche iche na-ebute anyaukwu nakwa ntaramaahuhu so ya.

Ntuleghari Agumagu

Anyi akowaala ihe bu agumagu ma na-emekwa ka a mata na agumagu nwere ngalaba ato nke gunyere akuko (iduuazi), abu na ejije. Nchocha a hibekwara isi n'ejije nke ugbo a. N'ihia na ejije kere onwe ya uzọ abuo, nke odinaala na nke ugbo a (nke ederede). Ezema (2009:30) kowara ejije dika enyo e ji ahụ ihe na-eme na ndu ndi mmadu. Ọ kowakwara ejije dika mmadu iji egwuregwu jije omume mmadu ibe ya, otu, obodo ma ọ bu agburu. Ejije bu njije ma ọ bu nnomi nke mmadu na-enomi nakwa ime ihe ka onye ozọ si eme na-abughi nke onwe. N'ejije, mmadu nwere ike inomi ihe e kere eke ma kpaa agwa dika ihe ọ na-enomi. Okoro (2012:9) gosiputara ejije dika otu n'ime mpaghara agumagu ederede. Isi sekpu nti n'ejije bu emereeme. Nke a ka a na-esite n'ime ya wee gosiputa agwa nakwa akparamaagwa di iche iche nke a na-achọ ka ohanaze mata ihe banyere ha dika anyaukwu a na-enyocha. N'ala Igbo taa, anyaukwu buzi okwu a kpu n'onu n'ihe gbasara ndu ndi mmadu. Otutu ndi odee edeela otutu ejije banyere akparamaagwa ndi mmadu iji kuzie ma ọ bu kpuheere ohanaze ndu a na-ebi n'elu uwa taa. Nke a mere ejije jiri buru enyo e ji ahụ ihe na-eme n'elu uwa (enyọ nhuruuwa). Na nchocha a, anyi na-eleba anya n'ihe ndi odee ejije a horo derela banyere anyaukwu na ntaramaahuhu so ya. Anyaukwu bu ihe joro njo n'anya Chineke. Ogbalu (2001:64-67) kowara na anyaukwu bu agwa umu Igbo na-agbaruru ihu. O kwuru

na ndi Igbo nwere nkwenye na ike di n'ala. O bu ya ka ha ji asopuru ala ma na-efekwa ya ofufe dika chi. N'ih i ya, anyaukwu n'ebe ala di bu aru nye ala. Hornby (2006:653) kowara anyaukwu dika inwe mmasi n'ebe ihe onwunwe di, dika akunauba, ego, ala, dgz karja ka o kwesiri. O kowakwara ya dika mmadu idi na-achọ ka o na-enwe ihe niile mgbe o bula o choro ya. Anyaukwu bu mmadu ikpa agwa o bula masiri ya iji nweta ihe o na-achọ. Nke a bu eziokwu n'ih i na onye na-eme ka o siri masi ya iji nweta ihe o na-achọ bu onye anyaukwu n'ih i na o nagh i eche maka onye ozo, kama naani maka onwe ya.

Onye anyaukwu na-emebiga ihe oke, naani ka o nweta ihe o na-achọ. Nke a kpata na otutu ihe ndi a na-ahuta dika aru n'oge gboo dika ikwafu obara ma o bu igbu mmadu buzi nke a na-anu ebe niile. Onye anyaukwu nwere ike ikpochapu otu obodo ka o nweta ihe o na-achọ. A na-ahutazi anyaukwu n'ebe o di ukwu n'etiti ndi ochichi ugbo a. Otutu ndi ochichi e jirila maka anyaukwu mee ihe di iche iche dika inara ndi mmadu ala ha n'uzo na-ezighi ezi, ikutusi ulo ahia ndi mmadu ma were ya ruo ihe ndi ga-etinye ego naani n'akpa ha. O bu oke ochicho butere udi ndu ojo ndi a nke bu na ogaranya achoghi ida ogbenye maka na a nagh i erikata n'oku riwe n'ala. N'aka nke ozo, ogbenye na-achokwa ka o ghoo ogaranya n'agbanyeghi ihe o ga-ewe ma o bu eri ya. Oke ochicho nke onwe sokwe ebute anyaukwu. Nwadike (1990:119) mere ka a mata na "..... o bu ego wetara oke ochicho ma were ihe niile kpudo ya ihu n'ala, ma na-emekwa ka ndi mmadu na-ebi ndu n'uzo gbagoro agbago, na-ebughi uzo tulee ihe nke a ga-aputara ha. Nke a putara na ufodu ndi mmadu na-ebizi ndu ojo na-ebughi uzu chee echiche nke oma n'ih i na omume ojo o bula nwere ntaramaahuhu ya na ya so.

N'otu aka ah i kwa, Nwadike (2006:40), kwukwara na ".... ohuru ego kwere onwu, ego aghaghi igbu ya .., o huru naira tinye isi, naira ga-anara ya; ohuru kobo zone ukwu, kobo ga-akobi ya abuo." Ihe nke a putara bu na ochi ihe ukwu aghaghi ibute agba enyi n'ih i na oke ochicho nke onwe na-eduba mmadu na nnukwu nsogbu. N'echiche Imo (2009:16), oke ochicho nke onwe dika "..... mmadu idi na-ewere onwe ya mgbe o bula na o bu naani ya na-eme ihe ziri ezi." Nke a putara na onye na-achọ naani nke onwe ya na-enweta ihe o choro na-enyeghi onye ozo. Onye di otu a, na-azokwasikwa ihe ruu onye ozo ukwu. Mmadu inwe anyaukwu na-ebute itinye aka n'ih e ojo di iche iche n'ih i enweghi afọ ojuju n'ih e o nwere. Emenanjo (nd: 41) gosiputara na ".... anyaukwu bu ohi." Nke aputara na onye anyaukwu ga-achọ iri nke mmadu, ma mmadu agaghi eri nke ya. Onwudufor (2007:183) mekwara ka a mata na anyaukwu bu ihe na-eweta ichi nke onwe. Ozo bu na o na-ekposakwa obodo ma na-ebutekwa oke nghotahie n'etiti mmadu na ibe ya. Nke a putara na o dighi ihe na-eju onye anyaukwu afọ ma o bu tu ya n'anya. O na-achọ mgbe o bula ka o rie nke ya ma rikwaa nke onye ozo.

Okoro (2018:82), n'echiche ya, kwuru na anyaukwu adola ihe n'ala Igbo nke mere na o ga-aka mma ihapu anyaukwu na ekworo ka udo wee di. O gara n'ih i kwuo ka onye o bula ghara iji aka abuo azo ihe na-abughi nke ya ma o bu akaraka ya. N'ih i ya, nke onye nwere zuoro ya, maka na ochi wam wam n'ala n'ike. O bukw a site n'anyaukwu ka otutu ndi mmadu jiri daba na ntaramaahuhu di iche iche. Ntaramaahuhu bu ugwo oru diiri onye mere ihe ojo. O nagh i abiara onye mere ihe ziri ezi kama, o bu onye mere ajo ihe. Nzeako (1979:193-194) kowara ntaramaahuhu dika:

Ihe na-abia mgbe mmadu mere aru. O kwuru na aru di uzo abuo: aru mmadu metaara onwe ya dika mmadu ikporo *nwunye* nwanne ya nwoke mgbe nwanne ya ka no ndu. Na aru mmadu metaara oha obodo:-dika mmadi itoro isi okpu refuo, ma o bu itigbu mmadu were abali gwuo ala ma lie ya. O kwuru na udi aru a na-eweta ntaramaahuhu n'oge odiniihu.

Nke a putara na mgbe mmadu mere udi aru a, ntaramaahuhu ya na-agakwara umu umu ya ma o buru na onye ah i emeghi ihe o kwesiri ime iji gbochie ya bu nsogbu o kotara. N'echiche Ofomata (2007:476) ntaramaahuhu dika ".....onodu na-adaputa mgbe mmadu mejorola ala,

mejọọ mmadụ ma mejokwaa Chukwu.” Nke a na-egosi na ntaramaahụhụ diiri onye ajọ omume n’ụwa ma dịkwara ya n’ụwa ọzọ na-abia. Anyaukwu bụ ajọ agwa nye obodo ọ bula a hūta ya na ya. Ọ na-eme ka obodo na-adaghachi azu na mmepe nakwa inweta akunauba dika o kwesiri ma na-emekwa ka ugwu na nsopuru obodo nwere n’ebe ibe ha nọ kpọ afọ n’ala. Ọ na-ebutekwa ikpa oke n’ebe mmadụ na ibe ya nọ.

Anyaukwu N’ihe Onye Metere.

N’akwukwọ ejije a nke Okediadi (2002), dere, o ji ụfọdụ agwa ziputa anyaukwu. Okezie bụ otu n’ime agwa ma burukwa isiagwa n’ejije a. Okezie na Ogbonnaya bụ otu nne mụrụ ha n’obodo Umụobia. Okezie toro Ogbonnaya ma tupu nne na nna ha anwuo, ọ kachasi nna ha, ọ rjaria nnukwu oria nke mere n’ugwo ụlọogwu rara ha ahụ ikwu. Nke a mere ka nna ha jiri otu ala nara ibe akpa ego atọ. Tupu nna ha anwuo, ọ kwuru okwu maka igbaghata ala ahụ bụ ala okpuulo. Nke a mere ka Ogbonnaya gbaghata ya bụ ala. Nna ha were nye Ogbonnaya ala ahụ maka otu o si gbaputa ya n’ulo ogwu mgbe ọ rjara oria.

Otu ụbọchi Ogbonnaya gakwuuru Okezie ka ha kee ihe nna ha, ka onye ọ bula were nke ya. Okezie juru ya ihe ndi ahụ ha ga-eke. Mgbe Ogbonnaya guputachara ya ihe ndi ahụ, Okezie bụ onye nwere anyaukwu nke ukwu, ihe o nwere anaghi ezuru ya, anabataghi nke a. Nke a kpata o jiri juo Ogbonnaya ihe mere na ọ gunyeghi ala nke okpuulo, o chefuru ya echefu? N’agbanyeghi na Okezie maara nke bụ eziokwu gbasara ala okpuulo ahụ nna ha nyere Ogbonnaya. Ọ gara n’ihu tuo asi na ya amaghi ihe ọ bula gbasara ala ahụ nke nwanne ya bụ Ogbonnaya na-ekwu. Okezie gara n’ihu gonahụ nwanne ya nwoke n’ihu umunna gbakotara maka inye aka keere ha ihe nna ha hapuru ha laa mmuo. Okezie choputara na naani uzo ọ ga-esi nweta ihe ọ na-acho n’obi ya bụ iwepu ndu nwaane ya nwoke bụ Ogbonnaya. N’ihi ya, ọ kpata nkata ojo, ya na Ezemmiri bụ enyi ya nwoke. Ha kpebiri ka ha ga-esi wepu ndu Ogbonnaya n’ogbakọ ha ga-enwe na nke Ojiekwe.

Ha gara n’ihu mee dika ha gbara n’izu. N’ogbakọ oriri e nwere n’ulo Ojiekwe, Ezemmiri sokwa eke ihe. O tinyere ogwu na mmara ma bunye Ogbonnaya, ọ nọ (P27). Nke a mere ka afọ ruwa ya. Ọ malitekwara gbowa obara n’onu, ma mbo niile a gbara iji zota ya kuru afọ n’ala. Okezie gburu nwanne ya wee chee na ihe adila mma, mana o chezo na nwanne ya nwere nwa nwoke. Ka onwa ole na ole gara Ogbonnaya nwuchara, Okezie malitekwara agwa ojo ya ọzọ n’ihi na n’uche ya, ọ puru inweta ihe ọ bula ọ choro. Ọ gakwuuru Ahudiya bụ nwunye Ogbonnaya gwa ya ka ọ lwa ya. Ahudiya juru inabata ya. Nke a mere ka esemokwu daa n’etiti ha abuo. Ihe Okezie jiri choo ka ọ luo Ahudiya bụ ka ihe niile Ogbonnaya nwere buruzie nke ya, ma onya ya matara nkapi. Ka chi na-efo ka anyaukwu Okezie na-abawanye uba n’ihi ihe ọ na-acho, mana o chefuru na ehi na-enweghi odudu na chi ya na-achuru ya ijiji.

Ahudiya bụ nwunye Ogbonnaya kowaara Uchenna bụ diokpara ya nkata Okezie bụ nwanne nna ya na-akpa n’isi ya. Uchenna kasiri nne ya obi wee gwa ya na ya ga-anochite anya nna ya. Ka Okezie choputara na Uchenna nwere ike iburu ya odachi, o goo ndi ogbuu ka ha gbuo ya. Ọ gwara ha ka ha chere Uchenna n’uzo ọ ga-esi aloa n’ubochi e kpebiri na a ga-eke ala ha. Ọ gwara ha ka ha wepu ndu ya. Mana n’ihi na echiche mmadu abughi nke Chukwu, ọ buzi nwa Okezie, opara ya bu uzo gafete. Ndi ogbuu o goro maputara n’ohia todo ya aka n’olu togbuo ya (p59). Ozu ya togboro, aka nsi ya wee baa ya n’onu.

Uzo ọzọ odeo siri ziputa anyaukwu bụ site n’agwa Ezemmiri, enyi Okezie. Ọ bụ n’ihi anyaukwu Ezemmiri nwere n’ebe akunauba di na ihe onyinye ọ ga-erite n’aka Okezie mere o jiri kweta gbuo Ogbonnaya n’agbanyeghi na ọ ma n’Okezie bụ onye asi. Mgbe ihe niile ha mekotara gbajuru doro, Okezie choro ka ọ saa asisa mana Ezemmiri wepuru ndu ya ozugbo n’ihi na ọ choghi ka ama gbaa. Ezemmiri n’onwe ya kporo Okezie onye anyaukwu ma chefu na ya onwe ya sokwa buru onye anyaukwu. (ihu akwukwọ iri isii na itoolu) gosiputara nke a:

Diokpa a na-acho onye ọ ga-araputa n’ala anyi. Aga m ebu uzo zoro isi onwe m: ka m

gbuo ya tupu ya na-agwa ụwa niile na aka m di n'ọnwu Ogbonnaya (o tunye ya ogwu n'onu, o bido gbowa ufufu n'onu) Anya hukwa gi ihe n'ala mmuo onye anyaukwu.

Ndi ogbuu Okezie goro ka ha gbuo opara nwanne ya nwoke bu Ogbonnaya mere ihe ojoo site n'igba mbu n'uzo n'ezighi ezi n'ihu anyaukwu ha nwere n'ebe akunauba na ego ha ga-enwete di. O metughị ha n'ahu ma o bu na mmuo na o bu ndu mmadu ibe ha ka ha kwetara iwepu. Onye anyaukwu na-eme ihe ojoo ya oso oso ka a ghara ijide ya. Nke a mere ka ha ghara inwe ndidi ka onye a siri ha gbuo puta. Ha jidere onye abughị onye a siri ha gbuo, wee gbuo. Onye e gburu wee buruzia naani otu opara Okezie mutara. Nke a buruzia ihe onye metere, o were isi ya buru.

Anyaukwu N'Onye Ulo Egbughị Onye

Nke a bu akwukwo ejije nke Obidiebube, (2012) dere. Onye odee a weturu anya n'ala wee ziputa anyaukwu n'uzo di iche iche site n'agwa ndi o tinyere okwu n'onu. Onukwube, otu n'ime agwa ndi ahụ bu onye ihe o nwere anaghị eju afọ. Naani ihe na-achọ bu nke kacha mma. Onukwube na Ikenna bu nwanne, nke putara na ha ekwesighi ime onwe ha ihe ojoo, e mesia nna ha anwu. Nke a mere ka ha kee ala nna ha. Onukwube weere ala akpaka nke a maara na o naghị erute ihe nke oma wee nye nwanne ya nke o toro bu Ikenna, n'agbanyeghi na ha nwere otutu ala. O mere nke a n'ihu anyaukwu ka o buru ya ga-eritekarị uru niile.

Anyaukwu Onukwube banyeziri n'ikwo ekworo n'ebe nwanne ya bu Ikenna no. Mgbe Ikenna buteere ya nnukwu ji ndi ya bu Ikenna si n'ala akpaka ahụ we gwuputa, iwe na onuma juputara ya obi. Ikenna mere nke a n'udi na ya na-emere nwanne ya ihe oma. O gbagwojuru Onukwube na *nwunye* ya anya ka ala ahụ siri mita nri nke oma. O wee doo Ikenna aka na nti ka o hapuru ya ala ahụ. O toro Ikenna asi ma gwa ya na o bu ugbo a ka ya chetara na nna ha hapuru ya bu Onukwube ala ahụ, na ya ga-achọ iko ihe n'ala ahụ n'afọ ozo na-abia. Ka oge okuko ihe ruru, Onukwube gara n'ihu iko ihe n'ala ahụ, ma n'ihu anyaukwu batarala ya na mmuo, o mekwara ya ka o buru onye okwu na uka na-adi mma n'ahu nakwa onye oke ochicho. Nke a mere na mgbe umunna batara idози ya bu esemokwu, o kweghi ya nabata ndumodu ha. O gara n'ihu gwa ha na e nweghi onye ga-agwa ya ihe o ga-eji ala ya eme n'ihu na o bu ya bu diokpara. Onukwube jere ikwunne ya ihu nne ya bu Azuka ka o nyere ya aka memilaa Ikenna. O bughị naani na Onukwube bu onye anyaukwu di n'obara, kama na *nwunye* ya bu Obii fokwaara ntutu taa na Ikenna na *nwunye* ya agaghị ezu ike n'ihu na o choro ka ihe niile nna di ya nwere buru naani nke di ya.

Nwunye Ikenna bu Nneoma choputara na o di ime, obi wee buru ya so anuri n'ihu na o mutabeghi nwa. Onukwube na *nwunye* ya bu Obii wee gaa ka ha na Ikenna na Nneoma *nwunye* ya kpezie, mana ha ejighi ezi obi ha mee nke a. Ikenna na *nwunye* ya nabatara ha nke oma ma chefu o ihe gara aga. Anyaukwu na-eme ka mmadu mee ihe nti na-ekwesighi inu. Ka oge imu nwa Nneoma ruru, di ya kporo Obii ka o nyere *nwunye* ya aka, ma Obii na di ya akpaalari ihe ha ga-emenwa ahụ. O bu maka na ha achoghi nwa o bua ga-aza aha Ikenna. Obii gburu nwa ahụ mgbe a muru ya, ya na di ya wee nuri na izuzu ha emezuola.

Onukwube na *nwunye* ya malitekwara nsogbu ha n'isi, ka a ga-asi na nwa ha gburu ezughiri ha. Ha kpara nkata ozo iji gbuo Ikenna. Onukwube zuuru ikenga Igwe gaa zoo ya n'ulo Ikenna. Mgbe Ikenna huru ikenga ahụ n'ulo ya, o gbagwojuru ya anya n'ihu na o ma na o bu ikenga Igwe a na-achọ achọ. Eguw bara ya ahụ, o wee si ka o koro nwanne ya ihe o huru n'ihu na ndi Igbo na-asi na agwo otu onye huru na-aburu ya eke. Oko kowa anumanu o chowa osisi, ma oko kowa mmadu, o gakwuru mmadu ibe ya. Ikenna gwara Onukwube na ikenga Igwe ndi odibo Igwe na-achọ achọ di n'ulo ya. Onukwube wee gwa ndi odibo igwe na o baghi uru na ha na-aga n'ihu icho ikenga ahụ n'ihu na o bu Ikenna zuuru ya.

Otu a ka Ikenna si tawa ahuhu ihe o na-emeghi. A kpuru Ikenna gaa n'ajo ohia wee lie ya na ndu. Nneoma *nwunye* ya bere akwa ariri wee kwuo n'onye o bua aka ya di n'onu di ya gazeute onu ike. O di ime n'oge ahụ nke o mechara muo wee kpo ya Oguguo tupu ya anwu.

Udoka kuuru Ogugu lekotawa ya ruo mgbe o tolitere. Ihe onye anyaukwu na-eche oge niile bu ihe o ga-eme iji wepu ihe o bu ga-anochiri ya uzọ inweta ihe o chorọ. Onukwube na nne ya Azuka, gara n'ihu mee Udoka nsị. Ha gakwara n'ihu kpaa nkata etu ha ga-esi egbu Osita site n'iliri ya ogwu n'ala ya. N'ebe ahụ ka nkata nọọ kpudo ha.

Ntaramaahụhụ Dịka Ejije Ihe Onye Metere Siri Ziputa Ya.

Ihe onye ji turo mmadu ka a ga-eji aturu ya. Onye si na nke gi agaghị adi, nke ya agaghikwa adi. Ihe onye turu n'ahia ka a na-azuta ya. Okezie turu ndi ogbu ahia, ha wee butere ya nkata ihe o turu ha. Ndi Igbo na-ekwu okwu si na ogbu mma na-ala na mma. Ihe Okezie metere wee diri ya na ezinaulo ya. Ntaramaahụhụ biakwutere Okezie biakwutekwa *nwunye* ya na umu ya ndi na-amaghị ihe mere na mgbe o jiri mee. O bu maka na otu aka ruta mmanu o zuo ndi ozo. N'ihia ufuanya, oke ochicho na mkporomaasi bu ihe ndi so ebute anyaukwu mere ka Okezie goo ndi ogbu ga-egburu ya Uchenna nwa Ogbonnaya. Nke a riziri isi otu nwa ya nwoke bu Ahamefula maka na o buzi ya ka ndi ogbu gburu na-amaghị ama. Ka o na-eri ariri nwa ya nwuru, o natakwara ugwo oru ozo nke na o dara oria, afọ otito. Nke a bu aru n'ala Igbo, afọ ito mmadu. Iji kpuchie ihe ojoo niile ha mere, Ezemmiri nyegburu Okezie ka o ghara isa asisa wee chiputa ya ukwu n'ama. N'ihia na ndi Igbo na-asị na onye aruru ala nwuo, onye aruru ala elie ya. Okezie na Ezemmiri bu otu n'ime ihe ojoo na n'inwe anyaukwu. Ezemmiri natakwara ntaramaahụhụ nke ya n'ihia na nke onye metere, o were isi ya buru. Egbe eluigwe gbagburu ya mgbe o na-ala. E wee buru ozu ha abuo tuba n'ajo ohia. N'ezie, oru niile nwere ugwo.

Ntaramaahụhụ Dịka Ejije Onye Ulo Egbughi Onye Siri Ziputa Ya.

N'ezie, ihe o bu mmadu na-eme nwere ugwo oru so ya, ma nke oma ma nke ojoo. Onukwube na ezinaulo ya natara ntaramaahụhụ ha. Oha obodo, kwenyere na o bu Ikenna zuuru ikenga Igwe a na-achọ achọ wee lie ya na ndu natakwara ntaramaahụhụ. Ala kwusikwara imiputara ha mkpuru, onwu ike dika Nneoma *nwunye* Ikenna si kwuo wee juputa obodo niile. Onukwube nwere ogologo oge iji chegharia n'ihia ojoo ya, mana onwu ga-egbu nwa nkita anaghị ekwe ya nu isi nsị. Onukwube gara n'ihu n'ime ihe ojoo. Egbe eluigwe gbara ka o gara iliri Osita ogwu n'ala ya, *nwunye* ya bu Obiageli na Ezemmuo nwuru ozugbo, mana ya onwe ya bu Onukwube malitere isa asisa ma na-arikwa ndi mmadu ka ha gaa Legosu kporo ya Ogugu ka o riu ya mgbaghara. Mgbe Ogugu na di ya rutere, Onukwube riorio ya ka o gbaghara ya n'ihia na o bu ya gburu nna ya n'ihia ala ya. Ogugu gbaghaara ya, Onukwube wee nwuo. E buru ozu ya na nke *nwunye* ya na Ezemmuo gaa tunye ha n'ajo ohia. Adaugo bu onye na-akpari Ogugu na o nweghikwa nne na nna buruzie onye enweghikwa nne na nna nke ya. Mana ndu Ogugu ka nke ya mma n'ihia na o luala di mta umu mana Adaugo enweghi di o bu. Ogugu gbaghakwaara ya ihe niile o mere ya. Ala niile Onukwube na-azo wee buru ihe lara n'iyi, n'ihia na elighi ya n'ala ahụ ma ya foduzie idi ndu rie uru ha.

Mbunuche Nchocha

Iji mee ka ihe e zubere na nchocha a puta ihe, Mbunuche ndi a ga-enyere ndi na-eme nchocha aka ime ihe e zubere n'oru nchocha a.

Ha bu ndi a:

- i. ichoputa ihe ndi na-ebute anyaukwu
- ii. igosiputa uzọ di ichie ichie ndi ode akwukwo ejije Igbo abuo a horo si ziputa anyaukwu.
- iii. iziputa ntaramaahụhụ e nyere ndi anyaukwu.

Usoro Nchọcha

Nchọcha a bụ nke e ji usoro nkọwa mee ihe mgbakwasịkwu. O bụ n'ihì na o nyere aka n'ikọwa agwa ojọọ a bụ anyaukwu. A gụrụ ọtụtụ akwụkwọ ndị odee dī iche iche derela metụtara isiokwu anyị na-eде maka ya. E webatakwarā ndi echiche ha dabara na nchọcha a. N'otu aka ahụ kwa, akwụkwọ agumagụ ejije abuo a hooro bụ **Ihe Onye Metere na Onye Ulo Egbughi Onye** ka e sikwa na ha ziputa ihe a choro ka ohanaze mata. Ha nyere aka mee ka nchọcha a buru oka ibe. E sikwa n'ejije ndi a hoputa agwa ndi mejuputara isiokwu a na-eде maka ya. Nke o bula n'ime agwa ndi ahụ ziputara anyaukwu nwekwara ntaramaahuhu so agwa ojoo ya. E gosiputakwara ha iji gbaa n'anwu ihe ndi ahụ oha obodo na-agbaruru ihu ka ndi mmadu si na ha muru ako ma gbaara ihe ojoo oso. Akparamaagwa ndi ahụ gosikwara obibi ndu ndi Igbo ma mekwaa ka e nweta nghota zuru oke na nchọcha a.

Ngosi Na Nnyocha Data

N'agba nke a, anyi ga-agba n'anwu ma kowaputa ihe ndi na-ebute anyaukwu, uzọ dī iche iche ndi odee o kachasi ndi dere akwukwo ejije abuo a hooro na nchọcha a siri ziputa anyaukwu nakwa ntaramaahuhu e nyere ndi anyaukwu. Nkwa ha ga-abiakota onu ma a ga-emekwa ka a ghota ha nke oma.

Ihe Mmụta Sitere N'akwukwo Ejije a Hooro

Ndi nchọcha choputara otutu ihe mmuta nke ndi odee ndi ahụ ji mee ka ohanaze mata na anyaukwu bu ajo ihe. Okediadi bu onye dere **Ihe Onye Metere** gbara mbọ gosiputa uru o bara inwe afọ ojuju ma o bu mmadu ikwu eziokwu, ka ntaramaahuhu ghara idakwasị ya. Ihe nkuzi a gbara mbọ ziputa bu, uru ezigbo nwaanyi bara n'ezinaulo. Ahudiya bu nwaanyi na-achoghi nsogbu o bula, ma burukwa onye nwere obi umeala. Otutu umu nwoke anaghi ahuta okwu nwaanyi dika ihe kwesiri ka e mee. Nke a mere Ogbonna jiri tufuo ndu ya n'ihì anabataghi ndumodu *nwunye* ya. Chinyere *nwunye* Okezie esoghi di ya n'ihè ojoo o na-eme. Nke a mere Okezie jiri huta ya dika ajo nwaanyi. E leghi anya, o buruna Chinyere sonyeere di ya n'ihè ojoo ndi ahụ o na-eme, onwu gburu di ya gaara egbukwa ya.

Ihe mmuta ozo kwesiri nnomi bu ikwu eziokwu n'etiti umunna, tumadi n'oge a na-eke ala n'etiti umunne. Ndi nchọcha choputara na otutu nsogbu na-esi n'aka ndi umunna aputa n'ihì na ha na-ana aka azu tupu oge ikpe ahụ eru. Mana umunna Okezie kwuru nke bu eziokwu ma kwurukwa na ya. Ihe ozo bu mmadu igba mbọ n'uzo na-ezighi ezi. N'agbanyeghi na odee eziputaghi ntaramaahuhu dakwasiri ndi ogbuu ahụ, ubochi niile bu nke onye ohi mana otu ubochi bu nke onye nwe ulo. Udi ndu ahụ abughi nke ekwesiri inomi n'ihì na o bu naani abumonu na-adakwasị ndi di otu ahụ. Ozo dikwa ka ibe ya bu ka onye o bula kpachara anya n'udi ndu o na-ebi o kachasi nke a na-agbaruru ihu. Mmehie otu onye nwere ike itinye ezinaulo niile n'oke ntaramaahuhu dika o mere n'ebe Okezie na Ezemmiri nọ.

N'ebe Obidiebube nọ, bu onye dere **Onye Ulo Egbughi Onye**, o gbara mbọ mee ka ohanaze mata nke oma na n'agbanyeghi na ihe na-agara onye ojoo nke oma, ubochi ikpe ga-abiariri. Onukwube akaraghi ikweta ma agwa ya na o ga-anwu onwu ihere, mana nke ahụ dakwasiri ya. Ihe ojoo Onukwube na ezinaulo ya mere buteere ha ihe ihere n'ikpeazu. Ihe ozo a huru di njo bu ikpe ikpe ezighiezi. Ohanaze enyochaghi ebubo e boro Ikenna nke oma wee gbufuo onye aka ya di ocha. Ihe mmuta ozo buru n'ebe ndi bu diokpara nọ. Ha ekwesighi iji ikike ha nwere dika diokpara na-emegide ma o bu emegbu ndi ha toro. Ha nwee ihunanya n'ebe umunne ha nọ ghara iwebata mpako na anyaukwu na ndu ha dika o di na ndu Okezie na Onukwube nke ghoru ha ahia. Odee ziputakwara uru inwe mmuo mgbaghara bara na ndu mmadu. Nke a ga-eme ka mmadu chefuo ihe niile mere ya ma nwere onwe ya. Ihe ozo bu ntachiobi na ndidi. Ogugu nwere ndidi na ntachiobi n'ebe ihe niile o gabigara ma buru onye nwere mmeri n'ikpeazu. Mmadu ikwuba aka ya oto ma o

bụ kwurū n'eziokwu amaka. Ọ ka mma inwū n'eziokwu karịa inwū onwū ihere.

Nchikọta

Nchọcha a na-ekwu na ndị odee ejije a, ji ejije ha gosiputa na anyaukwu bụ ihe ojoo na-emebi obodo ọ kachasi n'etiti nwanne na nwanne. Ozo kwa, ha jikwa ejije ha kuzie ma gbazikwaara ndi mmadu uzọ kacha mma mmadu ga-esi bie ezi ndu. Ha mekwara ka anyi mata na anyaukwu bụ ohi ma bukwara mgbe ihe mmadu nwere na ndu ejughi ya afo ma ọ bu zuoro ya. Onye di otu a nwere ike isi n'uzo ojoo nweta ya na-achoghi ima n'ihe o mere joro njo. N'ikpeazu, ọ ga-anata ugworu ya.

Ntuziaka

Ndi nchọcha kpebiri na ọ ga-abu ihe magburu onwe ya na mma ma ọ buru na nne na nna na-eru umu ha nso iji mata nsirihu uwa ha, na udi enyi ha na-eso maka na ọ bu ajo otu na-eduba ufodu na ndu anyaukwu. Ozo, ka anyi nwee egwu Chineke na afo ojuju n'ime ndu anyi. Ka anyi hapu onye ahaghi ka eze, ọ choo ka a kwaa ya ka eze. Nke a ga-enye aka imata ka a ga-esi gbaziere umuaka nakwa ohanaze uzọ ka mma n'obibi ndu. Ndi nchọcha kwenyere na ọ buru na e mee nke a, ma hapu agwa ogbasaghi m oge a huru nwa na-eme ihe ojoo, a duo ya odu n'ihu na nwa bu nke oha, ọ di mma ma ọ di njo, ọ diiri oha. Nke a bu otu uzọ omenaala e ji mara ndi Igbo.

Mmechi

N'ederede a, a kowara ka ndi odee ndi ahụ siri lero anyị ala ma sakwaa ha mmiri wee jiri ejije ha gosiputa na anyaukwu adighi mma. Ha mere ka anyi mata n'Igbo kwusiri ike n'omenaala ha nke na onye mee ihe a na-agbaruru ihu, ọ nata ntaramaahuhu ihe ojoo o mere. Ha kwenyekwara na nke onye metere, o were isi ya buru. Ndi ode ejije ndi ahụ gakwa n'ihu jiri akuko ha wee kuziere anyi ihe banyere uwa anyi no n'ime ya na ọ bu aka ka anyi gba putu uwa, aka ka anyi ga-agbakwa ala. Ya mere, onye achola ihe uwa n'ike. Ka aguru ihe ndi ozo abughi nke anyi gharakwa igu anyi. Okezie n'**Ihe Onye Metere** bu onye ihe o nwere n'ezughiri mere o jiri choo uzọ napu nwanne ya ala nke ya. Ọ natakwa ntaramaahuhu so ya. N'otu aka ahụ kwa, Onukwube n'**Onye Ulo Egbughi Onye** bukwara onye ihe o nwere anaghi eju afo, naani ihe ọ na-achọ bu nke kacha mma. Ọ natakwa ugwo oru nke ya. Ọ bu akwukwo ejije ndi a ka nchọcha a lebara anya. Nchọcha a ga-enyeka aka n'ikwalite asusu na omenaala Igbo ma sikwa n'uzo di etu ahụ

Edensibia

Culler, A. D. (1961). Poetry and criticism. Bosfon: Houghton Mifflin press.

Emenanjo, E.N. (n.d.) Utara nti. Ibadan: Evans.

Ezema, T.O.(2009).Nkuzi agumagu odinaala. Kotangora: Victory press.

Hornby, A.S. (2006). Oxford advanced learners dictionary (7th Edition) New York: University press.

Imo, O.G. (2009). Nri uche. Nnewi: Mis-fav press.

Nwadike, I.U. (1990). Nri uche. Owerri: Totan press.

Nwadike, I.U. (1992). Ntola agumagu Igbo. Obosi: Ifunanya press.

Nwadike, I.U. (2006). Akonauche.Obosi: Pacific Press.

Nzeako, J.U.T. (1979). Omenaala ndi Igbo. Ikeja: Longman.

Obidiebube, J.I. (2012). Onye ulo egbughi onye. Onitsha Lincel publishers.

Okediji, A.N. (2002). Ihe onye metere. Enugu: Unik oriented prints.

Okoro, L.C. (2012).Ndubata n'agumagu ederede Igbo. Owerri: Trumpeters concepts.

Okoro, L.C.(2018).Ngwuro aburueze. Owerri: Hysab prints.

Ọfomata, C.E. (2007). Ndezu utoasusu Igbo. Enugu: Format press
Ogbalu, F.C. (1981). Ndu ndi Igbo. Onitsha: University publishing company.
Onwudufor, F.O.F. (2007). Mmanu e ji eri okwu. Enugu: SNAP press